

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**AZ INTENCIONALITÁS KÉRDÉSE
A KOMMUNIKATÍV NYELVHASZNÁLAT
PRAGMATIKÁJÁBAN**

Bódog Alexa

Témavezető: Dr. Németh T. Enikő

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2012.

1. A téma lehatárolása

Az intencionalitás kérdése áthatja az emberi elme és a nyelv mibenlétével foglalkozó területeket, köztük a nyelvfilozófiát és a pragmatikát. Noha ez a szó, *intencionalitás*, nem fordul elő a hétköznapi nyelvhasználatban, ez a tény nem biztosíték arra, hogy a terminus a szakmai kontextusban egyértelmű legyen. Rengeteg tanulmány állította középpontba az intencionalitás definiálásának szükségességét és lehetőségeit, azonban az intencionalitás problematikájának nem csak ez áll a fókuszában: nemcsak az a kérdés, mi is az intencionalitás, hanem az is, hogy milyen szerepet tölt be az emberi és a nem emberi élővilág olyan területein, mint a nyelv, a kommunikáció, a megismerés, a világról és a társakról való gondolkodás, a társas cselekvések, a racionalitás, az együttműködés stb. Noha valahol mindegyik terület összekapcsolódik a másikkal, mégis, egyetlen dolgot, vagy elmélet sem tudja, tudhatja egyforma gondossággal kezelni ezeket. Ezért értekezésem témáját erőteljesen szűkíteni kell.

A intencionalitást legtágabb értelmezésében irányultságként, valamire való vonatkozás-ként azonosítjuk, mely egy elméleti tartalom és egy rá irányuló mentális állapot között áll fenn. Ahogy az egyes analitikus intencionalitásszemléletek különböznek abban tekintetben, hogy a mentális tartalmak, vagy az intencionális mentális állapotok (röviden intenciók) mibenlétére összpontosítanak, úgy szűkülnek az egyes intencionalitásdefiníciók is. Ugyanez a szűkítési módszer érvényes a pragmatikára is. Dolgozatomban az intencionális mentális állapotok, röviden **intenciók kezelését vizsgálom a tradicionális, analitikus filozófiai indíttású nyelvészeti pragmatikában, valamint a relevanciaelméletben**. Ha áttekintjük a nyelvészeti pragmatika történetét, láthatóvá válik, hogy elsőként Austin (1940/1970, 1946/1970, 1956a/1970, 1956b/1970, 1962a, 1962b, 1966/1970) foglalkozott az intencionalitás kérdéssel (Németh T. 2007, 2008a, Bódog 2008: 24), s az egyes beszédaktusok szerencsés megvalósulásának feltételei közé olyan intenciók meglétét emeli be, melyekkel a szóbanforgó aktust végrehajtó személynek rendelkeznie kell. E feltételek további kidolgozása Searle (1969, 1979, 1983) nevéhez fűződik, aki az illokúciós aktusok sikerességi feltételeit a velük járó intenciók alapján határozza meg, s az egyes aktusokat ezek alapján próbálja individuálni. Míg Searle a kommunikatív nyelvhasználat beszélői oldalát vizsgálja a hit–vágy–szándék harmadik személyű pszichológiájának segítségével, addig Grice (1957, 1975, 1982) filozófiájának középpontjában a hallgató és az ő következtetési gyakorlata áll. Mind Grice, mind a neogrice-i pragmatikusok központi fogalmai közé tartozik a beszélői szándék mint intenció, valamint az implikátúra, melyek vizsgálatán keresztül jól megvilágítható az intenciók mibenlétének problémája a nyelvhasználatban. Vizsgálatomat azonban csak a konkrét austini, searle-i és grice-i

tanokra korlátozom, mivel sem a beszédaktus-elmélet Searle-t követő fejleményei, sem a neogrice-i pragmatika nem változtatja meg alapjaiban az intencionalitásra vonatkozó searle-i és grice-i megállapításokat. Searle és Grice intencionalitásszemléletét a relevanciaelmélet öt-
vözi, mely a legerőteljesebben fogalmazza meg az analitikus hagyományokra építkező prag-
matika naturalizációs igényeit megőrizvén viszont a searle-i és a grice-i problémákat is. Jelen
dolgozat tehát alapvetően Austin, Searle, Grice és a relevanciaelmélet intencionális állapo-
tokra szűkített intencionalitásszemléletét vizsgálja.

2. Az értekezés célkitűzései

Átfogó célom az, hogy kimutassam, **a tradicionális, filozófiai indíttatású nyelvészeti pragmatika, valamint a relevanciaelmélet intencionalitásszemlélete jelenlegi formájában alkalmatlan arra, hogy a nyelvhasználatot befolyásoló intenciókról teljes, átfogó képet adjon, mivel látóköre csupán a beszélői intenciók okságilag hatékony magyarázatának vizsgálatára terjed ki.** Céloamat az austini és a searle-i beszédaktus-elmélet, a grice-i prag-
matika, valamint a relevanciaelmélet elemzésével kívánom elérni. A pragmatikában kétség-
kívül sokan foglalkoznak az intencionalitás kérdésével, ám Austin, Searle és Grice hatása az
intencionalitásról való pragmatikai gondolkodásban alapvető jelentőséggel bír. Ennek meg-
felelően dolgozatomban figyelembe kell vennem mindazokat a filozófiai alapokat, melyek
meghatározták a filozófiai indíttatású pragmatika korai időszakának intencionalitásnézeteit,
ám nem tekinthetek el azoktól a jelenlegi kognitív tudományi naturalizálási igényektől sem,
melyek napjaink relevanciaelméleti pragmatikáját kísértik.

Értekezésem átfogó célját az alábbi három partikuláris cél megvalósításával érem el:

1. Elemzem az austini, a searle-i, a grice-i és a relevanciaelméleti pragmatika intenciókról alkotott nézeteit és amellet érvelek, hogy a beszédaktus-elmélet searle-i bevett nézete, a grice-i következtetési pragmatika és a relevanciaelmélet intencionalitásszemlélete erőteljesen redukálja a vizsgálandó intenciók körét.
2. Kimutatom, hogy ez a redukció egy sajátos analitikus alapokon nyugvó individualista elme- és intencionalitásszemlélet alkalmazásának következménye.
3. Amellet érvelek, hogy a redukcionista és individualista elme- és intencionalitásszemlélethez igazodva a tradicionális nézetekben alkalmazott harmadik személyű pszichológiai perspektíva mindössze a beszélői intenciók okságilag hatékony rekonstrukciójának vizsgálatára alkalmas.

3. Az értekezésben alkalmazott módszerek

Disszertációm három lényegi részből tevődik össze: a 2. fejezetben általános betekintést adok az intencionalitás azon problémáiba, melyek relevánsak a pragmatikai kutatások számára, a 3. fejezetben a konkrét pragmatikai intencionalitásszemléleteket tárgyalom, a 4. fejezetben tematizálom a tárgyalt intencionalitásszemléletekkel kapcsolatos problémákat.

A 2. fejezetet az intencionalitás modern kutatását megalapozó Brentano-mű, a *Psychologie vom empirischen Standpunkt* (1874) kétféle elemzésével indítom, és kimutatom, hogy az analitikus hagyomány a nyelvi, majd a reprezentációs fordulat elveinek megfelelően miképpen teszi a nyelvi analízis követője számára fogyaszthatóvá az intencionalitás brentanoi téziseit. Ezt követően a tárgyalt pragmatikai elméletek szempontjából releváns analitikus nézeteket tekintem át, valamint a naiv elmélet pszichológiájának példáján bemutatom, miképpen gyűrűzik be a kognitív pszichológiába az intencionalitás analitikus, reprezentacionalista értelmezése. Dolgozatom 2. fejezetében előrevetítem, hogy mind a konkrét analitikus tanok, mind a naiv elmélet intencionalitásszemlélete fontos a tárgyalt pragmatikaelméletek szempontjából. A konkrét analitikus tanok azért, mert a tradicionális, filozófiai indíttatású pragmatika az analitikus hagyomány hétköznapi nyelvhasználatra fókuszáló nézeteiből bontakozott ki, a naiv elmélet pedig azért, mert a kognitív pragmatika leginkább propagált elmélete, a relevanciaelmélet reprezentacionalista intencionalitásszemléletének naturalista támogatására a naiv elméletet hívja segítségül.

A 3. fejezetben külön részekben tárgyalom Austin, Searle, Grice és a relevanciaelmélet intencionalitásszemléletét. A tárgyalást konkrét szöveghelyek értelmezésével és összevetésével valósítom meg. Austin intencionalitásszemléletét a searle-i nézetekkel ütköztetem, a kommunikatív szándék grice-i értelmezését a relevanciaelmélet kommunikációs szándékának interpretációjával vetem össze. A 3. fejezetben kimutatom, hogy az elméletalkotás során hogyan vezethet körkörösséghez az intencionalitás naiv elméleti elméletének reflektálatlan elfogadása és alkalmazása az analitikus elköteleződésű pragmatikában. A 3. fejezet belső sorrendjét alapvetően a tárgyalt szerzők egymásra gyakorolt hatásának bemutatására irányuló igény indokolja. Dolgozatom 4. fejezetében tematizálva összegzem megállapításaimat.

4. Az értekezés eredményei

4.1. Az *intencionalitás analitikus hagyományokon nyugvó álláspontja*

Dolgozatom 2. fejezetében kimutatom, hogy a 20. század második felének nyelv- és elmefilozófiájában kirajzolható egy, az intencionalitásra vonatkozó **konszenzusos álláspont**, mely bár alapul veszi a brentanoi intencionalitás-fölfogást, azt több helyen is újraértelmezi az analitikus filozófiai hagyományoknak megfelelően. Ezen álláspont szerint (i) rendelkezünk mentális állapotokkal, melyek valamilyen tartalomra irányulnak, (ii) ezek a tartalmak lehetnek intern és extern jellegűek, (iii) a mentális állapotokat nyelvileg attitűdökként, tartalmaikat propozíciókként tudjuk megjeleníteni, (iv) a propozicionális attitűdökkel kapcsolatban az extrém eseteket leszámítva belső realista álláspontra helyezkedünk, (v) a propozicionális attitűdök mögött mentális reprezentációkat feltételezünk. Kimutatom azt is, hogy a kognitív pszichológia intencionalitásszemléletét nem közvetlenül a brentanoi pszichológiából örökölte, hanem ebből a konszenzusos analitikus elköteleződésű álláspontból. Ez az örökség viszont reflektálatlan a kognitív pszichológiában, így bizonyos esetekben ellentmondásos elméletalkotási tevékenységet eredményez.

4.2. A *beszédaktus-elmélet intencionalitásszemlélete*

A pragmatikában a beszédaktus-elmélet atyjának Austint tekintjük. Mivel elméletéről úgy tartjuk, hogy alapvetően meghatározza a beszédaktus-elmélet bevett, searle-i nézetét, ezért nem tekinthetünk el az intenciók austini kezelésének tárgyalásától. Ennek során megállapítom, hogy bár Austin az analitikus tradíció jegyében alkotott (a hétköznapi nyelvhasználat filozófiájának egyik kidolgozója), intencionalitásszemlélete nem azonos, sőt, bizonyos pontokon ellentétes a 2. fejezetben explicitált konszenzusos állásponttal. Austin nem belső, hanem **természetes**, közvetlen **realizmust** képvisel az intencionális állapotokkal kapcsolatban: úgy véli, hogy a hétköznapi nyelvhasználatban jelen levő intenciók individuális és személyközi karakterrel egyaránt rendelkeznek, nyelvi, lexikai azonosításuk nem triviális folyamat. Ebből adódóan az illokúciós aktusok intenciók alapján történő individuálásának lehetőségét **főntartásokkal** kell kezelni.

Napjaink pragmatikai diskurzusában Austin munkásságát alapvetően történeti kontextusban emlegetjük, s beszédaktus-elméletére úgy tekintünk, melynek bevett nézetét tanítványa, Searle dolgozza ki, pótolván annak hiányosságait, kiküszöbölve ellentmondásait.

Dolgozatomban azonban konkrét szöveghelyek elemzésével kimutatom azt a Rajagopalan (2000) által tudásszociológiai és tudományretorikai szempontból már megalapozott verdiktet, hogy **Searle több szempontból nem továbbviszi, hanem újraírja az austini tanokat.**

Austin és Searle intencionalitásszemléletének elemzése alapján azt a következtetést vonom tehát le, hogy a beszédaktus-elmélet nem egységes az intencionalitás mozzanatainak vizsgálata szempontjából. Bár mind Austin, mind Searle megmutatja, hogy vannak individuális és társas, kollektív intenciók, Austin ez utóbbiakat személyközi intenciókként vizsgálja, Searle viszont az individuális elmébe/agyba helyezi őket vissza. **Austin számára az illokúciós aktusokban jelen levő intenciók és konvenciók nem dualista rendszerben értelmezendők** (ami láthatatlan azon olvasó számára, aki csak a *How to do things with words* (1962b) című művet olvasta), hanem tulajdonképpen az intenciók és a konvenciók együttesen alkotnak rendszert. Noha **Searle** az illokúciós aktusok lényegi feltétele kapcsán egységben kezeli az individuális és a kollektív intenciókat, **két külön világot rajzol a társas és az individuális tényezők számára.** Jóllehet ez a kettősség Austinnál is jelen van a tudás és a hitek megkülönböztetésében (a tudás társas, a hit individuális természetű), a kommunikatív nyelvhasználat azt mutatja, hogy a tudás társas felelősséggel jár. Vagyis Austin nyitva hagyja a személyközi tartalmak redukálhatatlanságának lehetőségét. Searle az ilyen típusú externalizmussal kapcsolatban nehezen értékelhető álláspontot képvisel. Egyrésztől úgy tesz, mintha utat engedne a személyközi tartalmaknak a kollektív intenciók által, másrésztől viszont a kollektív intenciókat individualizálja, ezáltal lehántva róluk az extern tartalomhordozás lehetőségét.

4.3. A grice-i pragmatika intencionalitásszemlélete

A grice-i következtetési pragmatika intencionalitásszemléletét vizsgálva abból a jól ismert tézisből indultam ki, mely szerint Grice a kommunikáció intencionalitását a kommunikációs szándék intencionalitására redukálja: a mentális tartalom minden intencionális aspektusával együtt akkor válik a kommunikatív nyelvhasználat részévé, ha a beszélőt valamilyen beszélői szándék, míg a hallgatót e szándék fölismerésének reflexív szándéka vezérli. Elemzésem során megállapítottam, hogy a beszélői szándék szerkezetének újraértelmezésével szükségszerűen együtt jár a mentális és a nem mentális mozzanatok éles elválasztása és megkülönböztetése is. Noha **Grice** hangsúlyozza, hogy **meg kíván maradni a kommunikatív szándék személyi szintű magyarázatánál, a rá irányuló későbbi hivatkozások** (például a relevanciaelmélet részéről) **rendre a személyi szint alá számúzik**

az intencionalitást. Viszont akár a személyi szintre, akár az alá pozicionáljuk az intencionalitást, mindenképpen azzal szembesülünk, hogy **az intenciók a nyelvhasználó egyén sajátjai**, a szándékok nem láthatók, nem észlelhetők közvetlenül a másik fél számára. A hallgató sajátos következtetési apparátusát alkalmazza, hogy értelmezni tudja a megnyilatkozást.

Ebből adódóan **váltás következik be a hétköznapi nyelvhasználat filozófiájának intencionalitásról szóló diskurzusában:** míg Austin a kivételes esetek elemzésére összpontosított, és a kommunikáció sikertelenségének okait kereste, addig **Grice számára már az a kérdés, hogy melyek a sikeres kommunikáció feltételei elméleti tartalmaink transzparenciájának hiányában.** A társalgási implikaturákkal kapcsolatban az intencionalitást érintő legfőbb kérdés így az, hogy melyek a kommunikációt lehetővé tevő és működtető elvek?

Grice mentalizmusa okán individualista nézeteket vall az intencionalitásról. Noha ő maga soha nem szándékozott teljes elméletet adni a kommunikatív nyelvhasználatot jellemző intenciókról, a róla kialakult kognitív pszichológiai diskurzusban mégis az intencionális jelenségek teljes magyarázatára törekvő naiv elméleti atyjaként szerepel. A Grice-ra akasztott ezen szerepnek azonban Grice nem felel meg teljes mértékben. Egyrészt azért, mert ő maga a kognitívizmust nem tartotta járható útnak, másrészt pedig azért, mert bár az individuális elmékben lakozó szándékokat vizsgálta, a kommunikatív szándékot mégis reflexívnek tartotta, harmadsorban pedig egyáltalán nem biztos, hogy a grice-i racionalitási elvnek csak egyetlen, kognitív olvasatot adhatunk.

4.4. A relevanciaelmélet intencionalitásszemlélete

Disszertációm relevanciaelméletéről szóló fejezetében abból a megállapításból indulok ki, mely szerint a relevanciaelmélet a searle-i és a grice-i szemléletet kívánja ötvözni, kiküszöbölni azok egyoldalúságát, valamint kognitív pszichológiai keretek közé próbálja helyezni a pragmatikát, mint a megismerés egy komponensét. E **kettős örökség** jelenlétét a relevanciaelmélet intencionalitásszemléletében is kimutatom. A relevanciaelmélet intencionalitással kapcsolatos meglátásai a klasszikus komputációs kognitív tudomány analitikus elköteleződésű jegyeiből táplálkoznak, azokból a jegyekből, melyek a 4.1-ben megnevezett **konszenzusos álláspontot** határozzák meg. Ennek megfelelően **a relevanciaelmélet** ugyanúgy, ahogy a searle-i intencionalitásszemlélet, **individualista**

(részlegesen integrálja az információ-földolgozás kibernetikai modelljének Searle által explicált kódmodelljét), az intencionális állapotokkal kapcsolatban **belső realista** álláspontra helyezkedik, valamint **a kommunikatív nyelvhasználatban jelen levő intenciókat hitekre, vágyakra és szándékokra redukálja**. Ahogy a grice-i következtetési pragmatika, úgy a relevanciaelmélet is alapvetőnek tartja, hogy **a megértés egyfajta kognitív erőfeszítést igénylő folyamat**, melynek során **a társak láthatatlan, privát mentális tartalmaira következtetnünk kell**. Ennek következményeként **a megértés soha nem lehet biztos** azokban az esetekben, amikor a információközlés és -földolgozás intencionális mozzanatokkal is rendelkezik. Amiben a relevanciaelmélet újat hoz létre az intencionalitás pragmatikájában, az **a kommunikátor osztenzív viselkedésének föltárása**, valamint **a megértés mechanizmusainak a naiv elméletóriába integrálása**. Ez utóbbi mozzanat viszont **körkörös elméletalkotási mechanizmusokhoz** vezet, mivel a relevanciaelmélet a naiv elméletória alkalmazásával kíván azon konszenzusos analitikus intencionalitásszemlélet érvényessége mellett érvelni, mely szemlélet eleve alapját képezi a naiv elméletória pszichológiájának.

4.5. A tradicionális szemléletek problémái

Dolgozatom nem lehet teljes a tárgyalt intencionalitásszemléletek problémáinak tematizálása nélkül. Fontos látni, hogy a pragmatika jelenlegi állása szerint az általam kimutatott problémákra nincs válasz, mivel maguk a problémák sem triviálisak, nem nyilvánvalók a pragmatika tudományának gyakorlója számára.

1. probléma: az intenciók redukciója

A vizsgált pragmatikaelméletekben (az újraírt austini nézeteket leszámítva) az intencionális állapotokat propozicionális attitűd ígés szerkezetekben kifejezhető hitekre, vágyakra és szándékokra redukáljuk. Ez azért probléma, mert ez a módszer előfeltételezi, hogy a mentális állapotok problémamentesen azonosíthatók nyelvi leírásaikkal, valamint hogy a mentális reprezentációk léteznek (vagyis a belső realizmust eleve igaznak kell elfogadni).

2. probléma: az intenciók individualizálása

Az 1. problémában megfogalmazott előfeltételeknek az elfogadása ahhoz az ellentmondásos helyzethez vezet, melyben **a társas megismerés elméletei a szolipszista reprezentációs elméletória filozófiai elköteleződéseinek terheit viselik**. A vizsgált

pragmatikaelméletekben tehát (az újraírt austini nézeteket ismételten leszámítva) az 1. problémának megfelelően az intenciók individualista megközelítése érhető tetten. **A searle-i, a grice-i és a relevanciaelméleti pragmatika egyaránt alkalmazza az információ-földolgozás kibernetikai (Shannon és Weaver-féle) modelljét.** A modell alkalmazásának egyik következményeként mindhárom tárgyalt megközelítésben jelen van a megértés bizonyosságának lehetetlenségét elfogadó mozzanat. A kommunikációt alapvetően információközlésnek és -földolgozásnak tekintjük, ezért tulajdonképpen „adja magát” a kognitív tudomány komputációs időszakát meghatározó kibernetikai modell. A megértés közvetettségének a kibernetikai modellre történő visszavezetése már sejtetni engedi, mi történik azokkal az intenciókkal, melyek a beszélő nyelvi választásai mögött húzódnak meg, és amelyek sok esetben nem jelennek meg a kommunikatív nyelvhasználat okságilag hatékony magyarázataiban. **A kibernetikai modell és a megértés közvetettsége miatt a beszélő intencióit a hallgató rekonstruálni kénytelen, és ez a rekonstrukció okságilag hatékony anélkül is, hogy minden beszélői intencióval számolna.**

3. probléma: *az intenciók harmadik személyű pszichológiájának alkalmazása*

Dolgozatomban amellet érvelek, hogy mind Searle, mind a relevanciaelmélet teljes, kimerítő magyarázatot kíván adni a kommunikatív nyelvhasználat intencionalitásának mibenlétéről, noha magyarázataik a tág társas környezetből kiemelt, dekontextualizált, individuális elme hiteire, vágyaira és szándékaira korlátozódnak. Mivel Searle tudatosan helyezi háttérbe az austini teoretizálási módszereket, a relevanciaelméletet pedig köti a kognitív tudomány komputációs szemléletének mechanisztikus módszere, így mindkét elmélet kívülről, harmadik személyű perspektívából vizsgálja a kommunikatív nyelvhasználat intencionalitását. Grice hasonlóképpen a beszélői szándékokat a hallgatói oldalról elemzi, ami szintén egy sajátos harmadik személyű perspektívaként értékelhető.

Ez a harmadik személyű perspektíva azonban szükségszerűen az intencionális magyarázatok oksági hatékonyságán működik. Ebből következően alkalmatlan arra, hogy segítségével a beszélői intenciókat azok teljességében föltárhassuk.

A tézisekben szereplő hivatkozások:

- Austin, J.L.: The meaning of a word. In: Urmson, J.O., Warnock, G.J. (eds.): *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press, 1940/1970, 55–75.
- Austin, J.L.: Other minds. In: Urmson, J.O., Warnock, G.J. (eds.): *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press, 1946/1970, 76–116.
- Austin, J.L.: A plea for excuses. In: Urmson, J.O., Warnock, G.J. (eds.): *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press, 1946/1970, 175–204.
- Austin, J.L.: Performative utterances. In: Urmson, J.O., Warnock, G.J. (eds.): *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press, 1956b/1970, 233–252.
- Austin, J.L.: *Sense and Sensibilia*. Oxford: Oxford University Press, 1962a, 174.
- Austin, J.L.: *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press, 1962b, 173.
- Austin, J.L.: Three ways of spilling ink. In: Urmson, J.O., Warnock, G.J. (eds.): *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press, 1966/1970, 271–287.
- Bódog A.: Az intencionalitás és a kommunikáció kapcsolata a pragmatikában. *Argumentum* 4 (2008), 22–51.
- Brentano, F.: *Psychology from an Empirical Standpoint*. Taylor & Francis e-library, 322.
- Grice, H.P.: Meaning. In: *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press, 1957/1989, 213–223.
- Grice, H.P.: Logic and conversation. In: *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press, 1975/1989, 22–41.
- Grice, H.P.: Meaning revisited. In: *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press, 1982/1989, 283–303.
- Rajagopalan, K.: On Searle [on Austin] on language. *Language & Communication* 20 (2000), 347–391.
- Searle, J.R.: *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1969, 203.
- Searle, J.R.: *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979, 187.
- Searle, J.R.: *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, 278.

A szerzőnek az értekezés tárgyából megjelent publikációi:

Bódog A.: Jelzések és jelhasználat a relevanciaelméletben: evolúciós kitekintések. In: Miklósi Á., Kubinyi E. (szerk.): *Megismerésünk korlátai*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2004, 149–157.

Bódog A.: Az intencionalitás és a kommunikáció kapcsolata a pragmatikában. *Argumentum* 4 (2008), 22–51.

Bódog A.: Természetesség és multimodalitás az ember-gép interakciókban: fejlődéslélektani megfontolások. In: Németh T. E. (szerk.): *Ember-gép kapcsolat. A multimodális ember-gép kommunikáció modellezésének alapjai*. Budapest: Tinta Kiadó, 2011, 63–81.

Bódog A.: A hitek és a tudás kezelése J.L. Austin nyelvfilozófiájában. *Argumentum* 8 (2012), 32–41.

Bódog A.: Egyéni és kollektív intenciók a searle-i beszédaktus-elméletben. *Argumentum* 8 (2012), 42–52.